

KUNGL. VETENSKAPS-
OCH VITTERHETS-SAMHÄLLET
I GÖTEBORG

FÖR HJÄRTAT OCH SNILLET
– om Kungl. Samhällets emblem

av

GUNNAR DAHLSTRÖM och BIRGER KARLSSON

Särtryck
ur

ÅRSBOK 2012

Prolog

Det är 1960-tal. Gösta Ottervik är universitetets överbibliotekarie, tillika Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets bibliotekarie. Han begrundar Kungl. Samhällets emblem, som återkommer på årsbok och andra trycksaker. Han finner att emblemet (föreställande bl.a. en läsande kvinna) härrör från en minnesmedalj som präglades i samband med Kungl. Samhällets 100-årsjubileum år 1878. Men vad hade funnits tidigare? Han formulerar sin undran: *Att K. Samhället, som tillkom redan på 1770-talet, först 100 år senare skulle ha vidtagit åtgärder för att anskaffa ett emblem tedde sig a priori föga sannolikt.*

Gösta Ottervik bedriver omsorgsfulla arkivstudier och finner mycket riktigt ett emblem/sigill från Kungl. Samhällets tillblivelse på 1770-talet. Det återinfördes vid 200-årsjubileet 1978 och är den bild vi är vana att se idag. Dess tillkomst, en rätt komplicerad historia om man skall gå i detalj, är tack vare Otterviks studier dokumenterade. Den återges i en kortversion nedan tillsammans med beskrivningar av emblemets vidare användning.

Användning av emblem

Numismatik – och främst då den del som avser medaljer av olika slag – kan möjligen betraktas som ett uttryck för äldre tiders intresse för hederstecken och symbolik. Det avtagande bruket av ordnar och medaljer återspeglar också de förändringar som har skett i detta avseende. Samtidigt har emblem av olika slag, och då kanske främst i tryckt form, aldrig tillmätts så stor betydelse som i våra dagar. Varje företag, universitet, kulturinstitution och liknande av någon dignitet lägger ned stora resurser

på att utveckla identitetsskapande emblem för externt och internt bruk. Det har gått så långt att symbolerna ofta betraktas som viktigare än själva företagsnamnet. Även färgvalet är noga fastslaget och tillmäts stor betydelse för identiteten. Emblemets i sig kan innehålla namnet, men ofta är detta helt frånvarande. Exempel kan man finna i både stora och små företag. Den tekniska utvecklingen och lättheten att använda symboler i grafisk form i exempelvis skrivmallar har medfört att emblemen anses som en självklar och nödvändig del i all informationsöverföring; varje Power Point-presentation av klass skall således inrymma tilltalande emblem som identifierar den bakomliggande organisationen.

Emblem är ibland också en del av medaljer och andra ceremoniella utensilier. De senare återfinns exempelvis i kedjor för universitetsrektorerna eller för den delen i högtidskedjor för ordförande i vetenskapsakademier. Likväl är användningen av emblem mycket större i vardagligt liv; brevpapper, reklambroschyrer och hemsidor på internet är välkända exempel på detta. I Kungl. Samhällets fall används dess emblem i alla dessa sammanhang. Här, liksom i andra organisationer, är användningen av emblem i större skala en relativt ny företeelse och har inte förekommit i mer än några få årtionden. Kungl. Samhällets minnesmedalj i modern utformning har några få år på nacken, och ordförandekedjan att användas i ceremoniella sammanhang skapades för mindre än ett år sedan.

Emblem har normalt både en estetisk och en informationsbärande funktion. I fall där namnet på organisationen ingår är givetvis det språk som används i namnet viktigt. För Kungl. Samhällets del ingår akademins namn som en del av emblemet, och detta finns i både svensk och latinsk variant. Det kan tyckas märkligt att Kungl. Samhällets engelska namn inte används, i synnerhet som engelska idag är standardspråket i den internationella vetenskapen.

Historik

Förhållandena med Kungl. Samhällets emblem under tidens gång är inte helt lätt att penetrera, främst beroende på splittrad och ofullständig information i de historiska dokumenten. Mycket värdefulla sakupplysningar har getts av Kungl. Samhällets förre bibliotekarie Gösta Ottervik i tre olika uppsatser från Kungl. Samhällets Årsbok 1967, 1968 resp.

1970 [1, 2, 3]. Där beskrivs hur emblem men framför allt minnes- och belöningsmedaljer använts under akademiens hela tillvaro från begynnelsen 1778 (1774) fram till 1970. Efter den senare tidpunkten skedde viktiga förändringar i samband 200-årsjubileet 1978.

Belönings- och minnesmedaljer fanns med redan från början av Kungl. Samhällets verksamhet på 1770-talet. På ett tidigt stadium var pristävlingar, främst inriktade mot skönlitteratur, ett viktigt moment i akademiens liv. Intressant att notera är att detta preciserades redan i de av Gustav III stadfästa ”grundlagarna”, ett förhållande som var i stor samklang med den tidens anda. Minnespenningar slogs under de första årtiondena till segrarna i dessa tävlingar. Under senare tid har det emellertid varit mycket svårt att få fram uppgifter om hur dessa minnespenningar såg ut: *”Alla försök att uppspåra någon av de förut slagna minnespenningar, som K. Samhället sålunda använt som prismedaljer, har visat sig fruktlösa. Anledningen till detta är väl att söka i det faktum att ifrågavarande minnespenningar representerade ett icke föraktligt metallvärde och därför kanske oftast genom pristagarnas försorg nedsmältes”* (Ottervik [2]). Belöningsmedaljer som inte var relaterade till pristävlingar skapades långt senare eller närmare bestämt först 1868. De gavs då till särskilt framstående vetenskaps- och kulturpersonligheter. Sedan dröjde det ytterligare ett årtionde innan medaljutdelning blev aktuell och då åter som belöningsmedalj. Senare delades några få belöningsmedaljer ut fram till 1890-talet, men senare upphörde denna sedvänja.

Inför 100-årsjubileet 1878 framställdes en jubileumsmedalj, vars åtsida inrymde medaljonger av Gustav III:s och Oscar II:s huvuden. Frånsidan (bild 1) omgavs av en cirkulär text med akademiens namn *Regia Societas Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis*. Texten omgav ett mittfält med samma motiv som fanns i belöningsmedaljen 1866, nämligen en skrivande kvinna i antik dräkt vid ett bord med him-

Bild 1. Kungl. Samhällets emblem som användes före 1978.

Bild 2. Minnesmedalj som framställdes inför 200-årsjubileet 1978. Diameter cirka 90 % av verklig storlek. T.v.: 2a. Ena sidan med akademiens emblem och namn i svensk språkdräkt. T.h.: 2b. Andra sidan med en symbolisk lager. Namn i latinsk form.

melsglob, en lyra och på golvet Minervas uggla – sinnebilder för vetenskap och vitterhet.

Kungl. Samhällets emblem

Användning av emblem syns inte ha förkommit i Kungl. Samhällets skrifter i någon omfattning förrän under 1900-talet och främst då under dess senare del. Ett emblem utvecklades efter 100-årsjubileet 1878 och då grundat på motivet på frånsidan av Jubileumsmedaljen 1878 med akademiens namn i latinsk språkdräkt (bild 1). Detta emblem användes senare med viss sparsamhet på Kungl. Samhällets Handlingar. Till och med 1966 fanns exempelvis matriklar och minnesteckningar inrymda som Bihang till dessa Handlingar men utan bruk av emblemet. Från och med 1967 gavs en separat Årsbok ut. Denna tillsammans med de parallellt utgivna Minnestalen jämte andra skrifter använde emblemet. Detta emblem fanns enbart i en variant med det latinska namnet för akademien.

Inför 200-årsjubileet 1978 beslöts om ett nytt emblem som kom att brukas från och med Årsbok 1978. Motivet i detta emblem användes också på den minnesmedalj som slogs av Kungl. Myntverket i Eskilstuna inför samma tillfälle (bild 2a, 2b). Medaljen utformades av skulptören och mynt- och medaljkonstnären Leo Holmgren (1904-1989), under många år chefsgravör på Myntverket. Motivet, omgärdat av akademiens

Bild 3. Kungl. Samhällets nuvarande emblem, använt sedan 1978.

T.v.: 3a. Variant med svenskt namn. T.h.: 3b. Variant med latinskt namn

svenska namn, täcker alltså medaljens ena sida (bild 2a). Medaljens andra sida med Kungl. Samhällets namn i latinsk form (bild 2b) har ett helt annat motiv: en dekoration, vars blad påminner om lager. Valet av lagerblad är givetvis naturligt med tanke på den akademiska traditionen, ehuru den konstnärliga friheten vid återgivning av bladställningarna tagit sig betydligt större friheter än vad naturen tillåter [4]. Lagern har ingen anknytning till tidigare symbolik inom vår akademi. Medaljen från 1978 framställdes både i brons och i silver.

Emblemet, som senare kom att användas i tryckta skrifter, utvecklades i två varianter, båda med samma motiv men med olika språk i akademiens namn, *Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg* resp. *Regia Societas Scientiarum et Litterarum Gothoburgensis* (bild 3a och 3b). Som allmän regel gällde att den latinska varianten nyttjades för vetenskapliga skrifter av olika slag, medan den svenska kom till användning i andra allmänna sammanhang, exempelvis för årsböckerna. Denna tradition har därefter upprätthållits. Något formellt kodifierat beslut om emblemets införande 1978 har egendomligt nog inte kunnat återfinnas.

Det är intressant att konstatera att det nuvarande emblemet skapades som en näraliggande kopia av ett sigill från Kungl. Samhällets allra första tid på 1770-talet. Sigilluttrycket fanns i två varianter med likartade motiv. Detta sigill skapades av Anders Lanaerus, född i Lund 1738 och senare stadskomminister i Karlshamn samt ledamot i Vetenskaps- och

Vitterhets-Samhället från 1776, alltså något innan Samhället fick den kungliga fullmakten. Lanaerus´ allmänskulturella läggning gav sig bland annat uttryck i att han ägnade sig åt emblematiken, en uppskattad verksamhet vid denna tid [5].

Det emblem som framtog 1978 och fortfarande används är alltså en relativt trogen kopia av sigillet från 1776. Det är tänkt som en sinnebild för Kungl. Samhällets verksamhet och framställer en upprättstående runsten, ovanpå vilken en lyra och en brinnande fackla ligger korslagda och på vars framsida finns ett kors omgiven av en runslinga. Runskriften utläses som ”För hjärtat och snillet”, en onekligen talande beskrivning av Kungl. Samhällets två ”grenar”: Vetenskap och Vitterhet. Till höger finns en stentavla med Göteborgs vapen.

Det är säreget att man på 1770-talet valde att använda runor som språk på sigillet när dessa skrivtecken hade varit ur bruk sedan tidig medeltid. Emellertid var man under Gustav III:s tid mycket mån om att gynna svensk kultur och svenskt språk. Det var därför inte ovanligt att man i fosterländskt nit använde sig av de gamla runtecknen för att markera nationell tradition [6]. Detta var en del av bildemblemet och behölls naturligen vid ”återskapandet” av emblemet 1978. Intresset för runor var sålunda en viktig del av det kulturhistoriska arvet och fick en formell markering redan i Gustav II Adolfs berömda memorial för antikvarier och hävdasökare som utfärdades 1630 [7].

Bild 4. Minnesmedalj i oxiderat silver, framställd 2009 av Sporrang AB. Diameter cirka 90 % av verklig storlek.

Ledamotsnål, minnesmedalj och ordförandekedja

Från att endast ha använts i tryckta skrifter, på brevmallar, på internethemsidor o.s.v. utvidgades användningen av emblemet 2009 då en ledamotsnål i silver och emalj och en minnesmedalj i oxiderat silver (bild 4) skapades. Denna gång var det Sporrang AB, numera ett svensk/finskt företag, som på ett skickligt sätt genom en

viss geometrisk förenkling kunde överföra emblemets motiv på nål resp. medalj.

Nästa steg i användning av Kungl. Samhällets emblem togs inför högtidssammankomsten 24 januari 2012 då en ny ordförandekedja (bild 5) kom i användning. Kedjan bär upp minnesmedaljen som har en förgylld omkrets och är innefattad i en segmenterad ring av silver. Själva kedjan består av silverlänkar som omsluter blåa emaljstycken. Tillverkningen och en stor del av formgivningen har utförts av Högbergs Eftr. Anette och Marie Silversmedja i Göteborg 2011.

I ledamotsnål, minnesmedalj och ordförandekedja användes emblemets bild med den svenska varianten av Kungl. Samhällets namn. Ledamotsnålen är främst avsedd för akademiens egna ledamöter, medan minnesmedaljen kan användas som gåva till speciellt förtjänta personer, i allmänhet utanför Kungl. Samhällets egen krets.

Bild 5. Ordförandekedja från 2011.
Utformning och tillverkning utförd av Högbergs
Eftr. Anette och Marie Silversmedja i Göteborg.

Referenser

- [1] Gösta Ottervik (1968): Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets sigill. *Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets Årsbok 1967*, pp. 85-100.
- [2] Gösta Ottervik (1968): Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets belöningsmedalj. *Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets Årsbok 1968*, pp. 1-24.
- [3] Gösta Ottervik (1970): Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets minnesmedaljer. *Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets Årsbok 1970*, pp. 85-103.
- [4] Lars Arvidsson (2012): Skriftliga informationer.
- [5] Krister Gierow: Anders Lanaerus. *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Band 22 (1977-1979). Kan nås elektroniskt via urn:sbl:10972.

[6] Bo Ralph, Bo Lindberg (2011): Muntliga informationer.

[7] Oscar Almgren (1931): Om tillkomsten av 1630 års antikvarieinstitution. *Fornvännen* 1931.

*Gunnar Dahlström, fil.dr h.c.,
är f.d. chef för Göteborgs
Stadsmuseum. Han var Kungl.
Samhällets ordförande år
2009.*

*Birger Karlsson är professor
em. i materialteknologi vid
Chalmers tekniska högskola.
Han är också ständig sekre-
terare i Kungl. Samhället.*

